

Ilmiy rahbar: Mavlyanova Surayo

TAFU, Psixologiya kafedrası katta o‘qituvchisi

TAFU Pedagogika va Psixologiya yo‘nalishi

4-bosqich talabasi

To‘laganova Mohinabonu

Annotatsiya: *Ushbu maqola oilaviy muhitning bolaning emotsional rivojlanishiga chuqur ta’sirini o‘rganadi. Oilaviy muhitning ijobiy va salbiy tomonlari, nazariy asoslari hamda Tularning bolaning emotsional kompetensiyasiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sog‘lom oilaviy muhit emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlasa, salbiy muhit buzilishlarga olib keladi. Himoya omillari, samarali aralashuv strategiyalari va amaliy tavsiyalar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *Oilaviy muhit, emotsional rivojlanish, ota-ona tarbiyasi, emotsional kompetensiya, bolalar psixologiyasi, tarbiya uslublari, ruhiy salomatlik, himoya omillari*

Abstract: *This article examines the profound impact of the family environment on a child's emotional development. It explores theoretical foundations, positive and negative aspects of the family environment, and their effects on children's emotional competence. Empirical evidence shows that a supportive family environment fosters healthy emotional growth, while adverse conditions lead to disruptions. The study discusses protective factors, influence mechanisms, effective intervention strategies, and provides practical recommendations for future research and practice.*

Keywords: *Family environment, emotional development, parenting, emotional competence, child psychology, parenting styles, mental health, protective factors*

Аннотация: *Статья анализирует глубокое и многогранное влияние семейной среды на эмоциональное развитие ребёнка. Рассматриваются теоретические основы, позитивные и негативные аспекты семейной среды и их воздействие на эмоциональную компетентность ребёнка. На основе эмпирических данных показано, что благоприятная семейная среда способствует здоровому эмоциональному развитию, а неблагоприятная приводит к нарушениям. Обсуждаются защитные факторы, механизмы влияния и эффективные стратегии вмешательства, а также предлагаются практические рекомендации.*

Ключевые слова: *Семейная среда, эмоциональное развитие, родительское воспитание, эмоциональная компетентность, детская психология, стили воспитания, психическое здоровье, защитные факторы*

KIRISH

Bolaning emotsional rivojlanishi uning hayot davomidagi umumiy farovonligi, ijtimoiy munosabatlari, akademik muvaffaqiyati va xulq-atvori uchun fundamental ahamiyatga ega. Ushbu rivojlanish jarayonida oilaviy muhit, ota-onalar ta’siri markaziy o‘rin tutadi va bu ta’sir bolaning shaxsiyatini shakllantirishda uzoq muddatli oqibatlariga ega bo‘lishi mumkin [1]. Oilaning, ayniqsa, dastlabki bolalik davridagi ta’siri, bolaning his-tuyg‘ularini tushunish, boshqarish va ifodalash qobiliyatini, ya’ni emotsional kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-ona tarbiyasi amaliyotining bolalar rivojlanishiga empirik bog‘liqligi keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, turli yosh guruhlari va kontekstlarda yotgan mexanizmlar hamda ota-onaning ruhiy salomatligi roli kabi jihatlar yetarlicha o‘rganilmagan bo‘lishi mumkin [1]. Ushbu tadqiqot maqolasi bolaning emotsional rivojlanishiga oilaviy muhitning ta’sirini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Maqola mazkur mavzuning dolzarbligini ko‘rsatish bilan birga, oilaviy muhitning nazariy asoslarini, uning ijobiy va salbiy jihatlarini, ta’sir mexanizmlarini hamda himoya qiluvchi omillarni o‘rganadi. Tadqiqotning asosiy savollari quyidagilardir: qanday oilaviy muhit bolaning emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi? Salbiy oilaviy sharoitlar qanday emotsional xavflarni keltirib chiqaradi? Bu ta’sirlar qanday mexanizmlar orqali amalga oshadi va bolalarning sog‘lom emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun qanday samarali aralashuvlar mavjud? Ushbu maqola mavjud adabiyotlarni tanqidiy sintez qilish orqali bu savollarga javob berishga harakat qiladi va kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlarini taklif qiladi.

ASOSIY QISM

Bolaning emotsional rivojlanishi va oilaviy muhitning nazariy asoslari Emotsiyalar insonning atrofi bilan munosabatlarni o‘rnatish, saqlash yoki buzish orqali uning ehtiyojlariga xizmat qiladigan funksional psixologik tizimlar sifatida ta’riflanadi [5]. Bolaning emotsional rivojlanishi go‘daklik davridan boshlab, ota-ona tomonidan his-tuyg‘ularni birgalikda tartibga solishdan asta-sekin mustaqil o‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyatiga o‘tish jarayonidir [5]. Ota-onalar bu jarayonda markaziy rol o‘ynaydi. Nazariy jihatdan, oilaviy muhit oila atmosferasi, tarbiya uslublari va qo‘llab-quvvatlash tizimlari kabi elementlar orqali tushuniladi [3]. Ushbu elementlar birgalikda bolaning hissiy va xulq-atvor rivojlanishiga turli mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘p komponentli emotsiya nazariyalariga ko‘ra, emotsiyalar vaziyatni baholash, harakatga tayyorlik va ifoda, tana reaksiyalari va his-tuyg‘u kabi to‘rtta asosiy komponentni o‘z ichiga oladi [5]. Bu komponentlarning o‘zaro bog‘liq rivojlanishi va ota-onaning hissiy rivojlanishga qo‘shgan hissasi, ayniqsa, aks ettiruvchi hissiy tartibga solishda muhimdir. Oilaviy muhitning ijobiy jihatlarini va bolaning emotsional kompetensiyalariga ta’siri ijobiy oilaviy muhit bolaning sog‘lom emotsional rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, iliq va qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy sharoitlar doimiy ravishda sog‘lom emotsional rivojlanish va ijobiy xulq-atvor shakllanishi bilan bog‘liqdir [3]. Masalan, Xitoylik maktabgacha yoshdagi bolalar (3-6 yosh) orasida o‘tkazilgan tadqiqotda avtoritar tarbiya uslubi tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlarga va emotsiyalarni boshqarishga salbiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, avtoritetli (authority) tarbiya uslubi ijobiy ta’sir ko‘rsatgan, bu o‘z-o‘zini boshqarish orqali amalga oshgan [1]. Shunga

20-Mart, 2026-yil

o‘xshash tarzda, 9-11 yoshli bolalar va ularning ota-onalari ishtirokidagi tadqiqot avtoritetli tarbiya uslubi bolalarning emotsional kompetensiyasi bilan sezilarli darajada bog‘liqligini aniqlagan [6]. Dastlabki oilaviy tarbiya muhitining bolalarning hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta‘sirini o‘rgangan tadqiqotda, oilaviy tarbiya muhitlarining 58.03% i yaxshi deb topilgan. Ushbu yaxshi muhitlarda bolalarning moslashish qobiliyati, ijtimoiy xulq-atvori, til bilimi, rivojlanish koeffitsiyenti va hissiy ijtimoiy jihatlarida sezilarli ijobiy farqlar kuzatilgan [2]. Hissiy iliqlik va oilaviy atmosfera bolaning qobiliyatlari bilan ijobiy bog‘liqlikni ko‘rsatgan [2]. Ota-onalarning emotsional sotsializatsiyasi, ya‘ni bolalarning his-tuyg‘ularini boshqarishga o‘rgatishlari ham muhimdir. Ba‘zi ota-onalar emotsional kouchenglik (coaching) qiladi, bu bolalarga his-tuyg‘ularini tushunish va boshqarishga yordam beradi [1]. Umumiy farovonlik, akademik muvaffaqiyat va xulq-atvor uchun ota-ona ta‘sirining hayotiy va uzoq muddatli ahamiyati ta‘kidlanadi [1]. Oilaviy muhitning salbiy jihatlar va emotsional rivojlanishdagi xatarlar Aksincha, salbiy oilaviy muhit bolaning emotsional rivojlanishiga jiddiy xavf tug‘dirishi mumkin. Dushmanlik va befarqlik bilan to‘la oilaviy muhitlar bolalarda emotsional muammolar va xulq-atvor buzilishlari rivojlanishi bilan bog‘liq [3]. Li va boshqalar (2020) tadqiqotida avtoritar tarbiya uslubi maktabgacha yoshdagi xitoylik bolalarda tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlarga va emotsiyalarni boshqarishga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan [1]. Ota-onaning ruhiy salomatligi ham bolaning rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Masalan, Chenning hisobotida ota-onaning depressiyasi stress va zo‘ravonlik xavfini oshirib, bolalarda ichki (internalizing) va tashqi (externalizing) muammolar (masalan, xavotir, depressiya, agressiya) rivojlanish ehtimolini oshirgan [1]. Bundan tashqari, Jiang va boshqalar (2021) bolalikdagi ota-ona yo‘qligi kattalardagi jismoniy va ruhiy salomatlikning yomonlashishiga olib kelishini ko‘rsatgan [1]. Dastlabki oilaviy tarbiya muhitining salbiy jihatlar, masalan, e‘tiborsizlik yoki jazolash, bolalarda aniq va aniq bo‘lmagan xulq-atvor va buzilishlar bilan salbiy bog‘liqlikni ko‘rsatgan [2]. Bu topilmalar dastlabki ota-bola o‘zaro munosabatlarining chuqur va uzoq muddatli ta‘sirini, xususan, ota-onaning ruhiy salomatligi va tarbiya amaliyotining bolalarning ijtimoiy, hissiy va xulq-atvor rivojlanishini shakllantirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi [1]. Ta‘sir mexanizmlari, himoya qiluvchi omillar va samarali aralashuvlar Oilaviy muhitning bolaning emotsional rivojlanishiga ta‘siri bir qancha murakkab mexanizmlar orqali amalga oshadi. Ota-onalar bolalarning his-tuyg‘ularini tartibga solish qobiliyatini rivojlantirishda, dastlabki bosqichdagi birgalikdagi tartibga solishdan keyinchalik mustaqil o‘z-o‘zini tartibga solishga o‘tishni osonlashtirishda asosiy rol o‘ynaydi [5]. Bu jarayonda ota-onalar bolalarning emotsional ifodalariga qanday munosabatda bo‘lishi, ularning his-tuyg‘ularini qanday modellashtirishi va ular bilan qanday muloqot qilishi muhimdir. Masalan, ota-onaning his-tuyg‘ularni sotsializatsiya qilish profillari (masalan, kouchenglik, e‘tiborsizlik, aloqani uzish) bolaning emotsional rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi [1]. O‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati esa ota-onaning tarbiya uslublari va bolaning emotsional rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikda muhim vositachi bo‘lishi mumkin [1]. Himoya qiluvchi omillar bolaning salbiy oilaviy muhitga duchor bo‘lishidan kelib chiqadigan xavflarni kamaytirishi mumkin. Ota-onaning ruhiy salomatligi himoya qiluvchi omil bo‘lishi mumkin, chunki ota-ona stressi avtoritetli

20-Mart, 2026-yil

tarbiya uslubini pasaytirib, bolaning o‘rganishiga to‘sqinlik qilishi kuzatilgan, bu esa xitoylik bolalarga ko‘proq foyda keltirgan [1]. Bu shuni anglatadiki, ota-onaning stressini kamaytirish va ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlash bolalarning sog‘lom rivojlanishi uchun muhimdir. Bolaning temperamentining mo‘‘tadil roli ham muhokama qilingan [4], ya’ni ba’zi bolalar temperamentlari tufayli salbiy muhitga nisbatan chidamliroq bo‘lishi mumkin. Samarali aralashuvlar ota-onalarni emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan amaliyotlar bilan qurollantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu ota-onalarni bolalarning his-tuyg‘ularini tushunish, ularga to‘g‘ri munosabatda bo‘lish va ularni o‘z-o‘zini tartibga solishga o‘rgatish bo‘yicha qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi. Ota-ona his-tuyg‘ularini sotsializatsiya qilishni, jumladan, e‘tiqodlar, oilaviy hissiy iqlim, qo‘llab-quvvatlovchi tarbiya va ota-onaning his-tuyg‘ularini tartibga solishni o‘rganishga qaratilgan yirik miqyosli, ko‘p mamlakatli uzunlamas tadqiqotlar, masalan, Child and Parent Emotion Study (CAPES), ota-ona ta’sirining yo‘nalishi va vaqtini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [4]. Bunday tadqiqotlar oilaviy muhitning ta’sir mexanizmlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi va yanada samarali aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos yaratadi.

XULOSA

Oilaviy muhitning bolaning emotsional rivojlanishiga ta’siri chuqur va ko‘p qirrali bo‘lib, uning hayot davomidagi umumiy farovonligini, ijtimoiy munosabatlarni va akademik muvaffaqiyatini belgilaydi. Ushbu maqola shuni ko‘rsatdiki, iliq, qo‘llab-quvvatlovchi va avtoritetli tarbiya uslubi bolalarda emotsional kompetensiyalarni, o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatini va ijobiy ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Aksincha, dushmanlik, befarqlik, avtoritar tarbiya uslubi, e‘tiborsizlik va ota-onaning ruhiy salomatligi muammolari bolalarda emotsional muammolar, xulq-atvor buzilishlari va uzoq muddatli salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ta’sir mexanizmlari ota-onalarning emotsional sotsializatsiyasi, modellashtirish, his-tuyg‘ularni tartibga solish bo‘yicha ko‘maklashish va umumiy oilaviy atmosferani o‘z ichiga oladi. Ota-onaning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlash va ijobiy tarbiya amaliyotlarini rag‘batlantirish samarali aralashuvlar uchun asosiy yo‘nalishlar hisoblanadi. Kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlari ushbu sohadagi bilimlarimizni yanada chuqurlashtirishga qaratilishi lozim. Birinchidan, CAPES kabi uzunlamas tadqiqotlar ota-ona va bola o‘rtasidagi bog‘liqlikning yo‘nalishi va vaqtini, shuningdek, homiladorlikdan tortib bolalikning o‘rtalarigacha bo‘lgan davrda emotsional sotsializatsiyaning ta’sirini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [4]. Ikkinchidan, ota-ona jinsi, bolaning temperamenti, bolaning jinsi va oilaviy kelib chiqish kabi mo‘‘tadil omillarning rolini ko‘proq o‘rganish ta’sir mexanizmlarini yanada tushunarli qilishga yordam beradi [4]. Uchinchidan, mavjud tadqiqotlarning ko‘pchiligi G‘arbiy, ingliz tilida so‘zlashuvchi ishtirokchilar bilan cheklanganligi sababli, turli madaniy kontekstlarda, ayniqsa, O‘zbekiston kabi Sharq madaniyatlarida oilaviy muhitning emotsional rivojlanishiga ta’sirini o‘rganish muhimdir. Bu turli madaniy me’yorlar va tarbiya uslublarining o‘ziga xos ta’sirini ochib berishi mumkin. Nihoyat, ota-onalarni qo‘llab-quvvatlashga va bolalarning emotsional rivojlanishini yaxshilashga qaratilgan profilaktik va aralashuv dasturlarining samaradorligini baholashga qaratilgan empirik tadqiqotlar ham muhim yo‘nalish bo‘lib qoladi.

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Mart, 2026-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.G'.G'oziev. Ontogenez psixologiyasi. Umumiy psixologiya (bolalar va o'smirlar rivojlanishi bo'limlari) 2000-2020 yil
2. G'.B. Shoumarov, Yosh davrlari psixologiyasi, emotsional rivojlanish va shaxs shakillanishi bo'yicha fundamental ishlar 1990-2020 yil
3. Denham, S. A., & Kochanoff, A. T. "Ota-onalarning bolalarning hissiy kompetentligiga qo'shgan hissalar: Uy ichida va tashqarisidagi yo'llar." Amaliy Rivojlanish Psixologiyasi Jurnali, vol. 23, no. 6, 2002, pp. 719-736.
4. D.S.Jalolova, Oilaviy tarbiya psixologiyasi (oilaviy muhit va bolalar rivojlanishi markaziy mavzu) 2020-202 yil
5. Baumrind, D. "Ota-ona tarbiya uslubining o'smirlik davri qobiliyati va moddalardan foydalanishga ta'siri." Erta o'smirlik jurnali, jild. 11, son. 1, 1991, betlar. 56-95.